

К.І. Мелекесцев, І.М. Єсін

Резюме. У статті виділені та проаналізовані головні аспекти зовнішньої політики України у відносинах з Республікою Білорусь у 1990 – 2010 рр.; запропонована концепція «двох періодів» розвитку українсько-білоруських відносин: 1991 – 1997 рр. та 2009 – 2010 рр.

Ключові слова: українсько-білоруські відносини, зовнішня політика

Сутність українсько-білоруських відносин в ретроспективі історичного розвитку завжди ґрунтувалася на спільному розвитку в рамках іноземних політій (Річ Посполита, Російська імперія), в ході якого на території обох сьогоденних країн у певний момент виникали нові політії, альтернативні «загальноімперським». З давніх часів українців і білорусів єднає спільне історичне коріння. Тісні зв'язки земель та народів майбутніх України та Білорусі існували як в епоху Київської, так і Литовської Русі. Хоча ототожнювати сьогоденні держави Республіка Білорусь та Україна з політіями пізнього середньовіччя (чи раннього модерну) є некоректним та скоріш відповідає укоріненому «національному міфу» (а саме концепції «константу нації у часі»), ми все ж можемо додати, що існував досвід взаємодії окремих політій, які утворилися на територіях сьогоденних Білорусі та України (а саме Війська Запорозького (Гетьманщини) та Великого князівства Литовського), та що цей досвід побічно вплинув на відносини та устрій майбутніх держав новітньої доби (в першу чергу, ще в ці часи були відносно визначені регіони проживання ще, на той момент, не до кінця сформованих та ідентифікованих «титульних націй», а звідси й майбутні кордони держав; з'являється відчуття «ми – вони», та яке більш за інші вплинуло на формування націй сьогодення). Але новостворений після 1991 р. політико-економічний зв'язок у рамках СНД на рівні рівноправних, незалежних партнерів є відмінним від усього історичного досвіду українсько-білоруських відносин. Ці процеси є новими для керівництва країн, та здебільшого не до кінця дослідженими вченими-істориками.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1990 р. по 2010 р. Нижня межа зумовлена першим українсько-білоруським договором, підписаним після Декларації про державний суверенітет України у 1990 р.; верхня межа зумовлена обранням Президентом України В. Ф. Януковича, який все ще знаходиться на цій посаді у 2012 р., і першими спільними заявами нового Президента України та Президента Республіки Білорусь, в ході робочого візиту останнього до України.

Виходячи з історичного аналізу, можна визначити, що мета роботи – проаналізувати стан відносин між Україною та Республікою Білорусь протягом 1990 – 2010 рр. на основі всіх доступних джерел. В ході дослідження стала доречною подальша конкретизація цілі: виділення головних аспектів українсько-білоруських відносин цього періоду (у вигляді головних питань, які були центром уваги двосторонніх договорів) та формулювання висновків щодо різниці в тенденціях двосторонніх відносин у періоди 1991 – 1997 рр. та 2009 – 2010 років.

Фундаментальних історичних праць з теми, які б можна було використати у процесі підготовки роботи немає, однак існує велика кількість першоджерел (в першу чергу, текстів угод, декларацій, законів тощо), матеріалів МЗС України та періодичної преси, на основі яких можна зробити висновки щодо розвитку відносин України з Республікою Білорусь. У роботі використані матеріали та аналітичні статті державних відомств, посольств, міністерств іноземних справ та інституту світової політики. Особливу цінність мають матеріали за авторством очевидців.

В ході дослідження, на основі вивчених документів, ми можемо зробити висновок про виділення головних аспектів білоруського вектору зовнішньої політики України протягом 1991 – 2010 років:

1. Встановлення дипломатичних відносин і декларування партнерства. Невипадково одним із перших міжреспубліканських (в рамках СРСР) документів України на шляху до незалежності був Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою від 29 грудня 1990 року [1]. 27 грудня 1991 року між вже незалежними Україною і Білоруссю були встановлені дипломатичні відносини. 30 червня 1992 року було відкрито Посольство України в Республіці Білорусь, а 12 жовтня 1993 року – Посольство Білорусі в Києві.

17 серпня 1995 року під час офіційного візиту в Україну Президента Республіки Білорусь Олександра Лукашенка було укладено «Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь» (ратифікований Законом N 267/97-ВР від 16 травня 1997 р.). Зазначалося, що Високі Договірні Сторони «визнають непорушність існуючих між ними державних кордонів і підтверджують, що не мають ніяких територіальних претензій одна до одної і не висуватимуть таких претензій у майбутньому», домовляються сприяти «продовженню процесу обмеження озброєнь і роззброєння, укріпленню ролі Організації Об'єднаних Націй у справі підтримання міжнародного миру і безпеки, створенню системи колективної безпеки в Європі» [2]. В цілому, договір був аналогічним підписаному раніше Великому Договору з Республікою Молдова, за схожим принципом буде також побудований договір з Російською Федерацією 1997 року.

2. Встановлення чітких кордонів та вирішення національного питання. Цей аспект відносин був актуальним ще з пізнього середньовіччя, коли пращури сьогоденних українців та білорусів змішано заселяли регіони Полісся та Підляшшя, що визначило складність проведення конкретних меж розселення етносів. Кордони неодноразово змінювалися в період Української національної революції 1917 – 1921 рр. та були закріплені в рамках СРСР. В теорії, країнам залишалося лише визнати існуючі кордони республік СРСР як державні кордони між новоутвореними країнами, але етнічне питання дещо ускладнювало цей процес.

Виділимо відокремлене у Статтю 6 вищезазначеного «Договору про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь» національне питання, що стосувалося конкретно жителів української і білоруської національності на території двох держав: «Кожна з Високих Договірних Сторін гарантує особам, які відносяться до білоруської меншини в Україні і українській меншині в Республіці Білорусь, право індивідуально або колективно вільно виражати, зберігати і розвивати свою етнічну, культурну, мовну чи релігійну самобутність, не зазнаючи будь-яких спроб асиміляції всупереч їхній волі» [3].

Грунтуючись на засадах цього «Великого Договору», 12 травня 1997 року в Києві було укладено «Договір між Україною та Республікою Білорусь про державний кордон», який є безстроковим. Домовлялися встановити державний кордон на основі:

1. Протоколу-опису проходження лінії державного кордону між Україною і Республікою Білорусь.

2. Альбому топографічних карт з графічно нанесеною на них лінією державного кордону.

Рішення, однак, не вважалося остаточним: вказувалося, що «Демаркація державного кордону між Договірними Сторонами здійснюється Спільною комісією. Спільна комісія діє на підставі Положення про демаркацію державного кордону, яке затверджується урядами Договірних Сторін» [4]. Режим державного кордону мав бути визначений окремим договором.

3. Встановлення та розвиток двосторонніх економічних зв'язків. Запобігши можливості будь-яких територіальних конфліктів між державами, країни звернулися до налагодження взаємовигідних економічних стосунків. За Великим Договором мали проводитися регулярні зустрічі на вищому рівні, кількість яких особливо збільшується у 2009 – 2010 роках. Зазначимо, що після змін у політичному курсі України у 2004 р. ряд країн особливо підтримали бажання посилити процес розширення Євросоюзу «на схід», хоча для Білорусі, до 2009 р. проходив так званий період «алергії» на український політикум, що проявилось у тимчасовому припиненні зустрічей на вищому рівні.

Так, лише 20 січня 2009 р. у Чернігові відбулася зустріч Президента Білорусі Олександра Лукашенко та Президента України Віктора Ющенка, на якій обговорювалися питання розвитку економічного співробітництва та приєднання до програми ЄС «Східне партнерство», а також відновлення купівлі Білоруссю українською електроенергії [5]. Після чотирьохрічної відсутності будь-яких зустрічей президентів двох країн з моменту обрання В. Ющенка Президентом України, яку білоруські ЗМІ назвали «алергією на «помаранчевий» Київ», був нарешті прийнятий новий пакет економічних документів та задеклароване О. Лукашенком посилення європейського вектору зовнішньої політики Білорусі з допомогою України [6].

У червні 2009 р. Прем'єр-міністр Білорусі Сергій Сидорський відвідав Київ, де зустрівся з Юлією Тимошенко; в ході зустрічі обговорювалися питання щодо створені спільних українсько-білоруських підприємств [7]. 29 червня у Мінськ прибула делегація Верховної Ради України на чолі з Володимиром Литвином, що розглядала стан міжпарламентського співробітництва Білорусі та Україні, перспективи торгово-економічних зв'язків «та інші питання, що представляють взаємний інтерес» [8].

5 листопада 2009 р. Олександр Лукашенко прибув до Києва, де зустрівся з Віктором Ющенком; в ході зустрічі, як визначив О. Лукашенко, «Білорусь і України зняли всі проблемні питання у відносинах», було висловлено сподівання збільшити товарообмін до \$10 млрд. «Віктор Ющенко вивів наші відносини на рівень ЄС і Європи, за що я вдячний керівництву України», – додав Президент Білорусі [9].

24 – 25 лютого 2010 р. відбувся робочий візит Олександра Лукашенка в Україну для участі в церемонії інаугурації новообраного Президента України Віктора Януковича, в ході якої була досягнута домовленість про візит останнього до Білорусі, що відбувся 29 квітня 2010 року. В ході візиту розглядалися питання прикордонного співробітництва і торгівлі між державами, вступ Білорусі до Ради Європи. В. Янукович подякував О. Лукашенко за ратифікацію в парламенті рішення про демаркацію кордону між державами, а також висловив бажання допомогти Білорусі здійснити вступ до Ради Європи: «Я знаю, что Вы делаете последовательные шаги для вступления в Совет Европы. Украина в этом вопросе больше продвинулась вперед, поэтому считаю, что наш опыт будет интересен для Беларуси» [10].

Але взагалі треба зазначити, що економічне співробітництво між двома країнами вже довгий час розвивається значно активніше політичного, яке все частіше переходить до конфронтації щодо «демократизації» Білорусі (наприклад, офіційний Київ оприлюднював гострі заяви з багатьох принципових порушень у сусідній країні – і після розгону демонстрантів в Мінську у грудні 2010 р., і у випадку із затриманими в Білорусі українцями) [11]. Розвиток двосторонніх економічних зв'язків стимулюється передусім завдяки географічній близькості двох держав і взаємної зацікавленості у виробленій продукції. За 2003 – 2008 рр. товарообіг між двома державами збільшився більш ніж у 7 разів – з 705,6 до 4905 млн. доларів з позитивним сальдо для Білорусі [12]. Основу білоруського експорту до України складає продукція машинобудування та хімічної промисловості, основу українського експорту до Білорусі – продукція металургійної, машинобудівної та харчової промисловості, а також поставки

електроенергії. На території України працює кілька спільних складальних підприємств. Найбільше з них – підприємство по збірці тракторів МТЗ в Києві. Також працюють підприємства-виробники іншої сільськогосподарської техніки та ліфтового обладнання.

Україна на 2010 рік – другий за сукупним обсягом торговий партнер Білорусі, в тому числі третій за рівнем білоруського експорту. Для України Білорусь є четвертим за обсягом торговельним партнером [13]. Товарообмін між країнами змінився з \$4,9 млрд. в 2008 році (білоруський експорт – \$2,8 млрд., імпорт – \$2,1 млрд.) до \$3 млрд. в 2009 році (\$1,7 млрд.; \$1,3 млрд.) і \$4,4 млрд. в 2010 році (\$2,5 млрд.; \$1,9 млрд.). Розвивається інвестиційний бізнес, так, наприклад, українські інвестиції в Білорусь на 2010 рік склали \$5,7 млрд, хоча за 2011 р. значно зменшилися: станом на 1 жовтня 2011 року, обсяг українських інвестицій в економіку Республіки Білорусь склав \$4 млн., а Республіка Білорусь, станом на 1 жовтня 2011 р., інвестувала в економіку Україну \$4,6 млн. [14].

Таким чином, Білорусь та Україна на 1990 – 2010 рр. мають довгу історію дипломатичних відносин в рамках двосторонніх переговорів. Держави уклали більше 160 двосторонніх угод, серед яких «Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво», «Угода про вільну торгівлю», «Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон» тощо.

Через неодноразові зміни головних векторів зовнішньої політики як України, так і Республіки Білорусь уряди держав віддають перевагу лавіруванню, замість реального об'єднання заради слідування єдиній цілі, а саме, задекларованій євроінтеграції.

Посилення економічних контактів з Україною у 2009 – 2010 рр. зумовлено змінами як у зовнішньополітичному (уряди обох держав стали орієнтуватися в першу чергу на інтеграцію до Єврозони, а не на консервацію вже існуючих зв'язків з Російською Федерацією), так і внутрішньополітичному (затвердження певного порядку «переходу» влади після «періоду нестабільності» та «алергії на помаранчевий Київ») контексті історії існування обох держав в цей період. Підсумком цих змін є де-факто «змушене» посилення економічної співпраці через економічні конфлікти обох сторін та пошук нових ринків збуту товарів та джерел диверсифікації енергоресурсів.

В цілому, «стратегічне партнерство» України та Республіки Білорусь набуло характеру «alliance of convenience». Вирішивши найважливіші у 1990-х рр. питання встановлення офіційних дипломатичних відносин, розподілу радянської спадщини, встановлення пострадянських кордонів між країнами, керівництво держав взяло паузу у двосторонніх відносинах, що продовжувалась паралельно, з одного боку, становленням демократичного процесу в Україні, а з іншого, – затвердженням домінації Президента В. Лукашенка у політикумі Республіки Білорусь; в ході яких Україна орієнтувалася на, в першу чергу, розширення співпраці з країнами Єврозони, а Білорусь – з Російською Федерацією, як основними торговельними партнерами. Встановлення якихось особливих партнерських відносин в цей період було неактуальним; дві держави були «не потрібні» одна одній. Але намагання керівництва Республіки Білорусь «віддалитися» від домінації російської економіки в ході світової економічної кризи призводить до оживлення переговорів з українським керівництвом, особливо стосовно питань спільних зусиль щодо євроінтеграції та перегляду торговельних відносин між країнами.

Врешті-решт, саме зміни в геополітичній ситуації визначили різницю між українсько-білоруськими відносинами у 1990 – 1997 рр. та у 2009 – 2010 рр. – ми можемо говорити про існування двох окремих періодів розвитку цих відносин, кожний зі своїми тенденціями. Лише з появою у керівництва України та Республіки Білорусь спільних цілей (євроінтеграція та забезпечення конкурентності з російською економікою) держави переглянули спільні економічні проекти та почали політичне партнерство, вільне від обопільних претензій щодо політичних режимів у двох країнах. Лише час покаже, чи буде посилення цього партнерства довготривалим, чи держави знову

будуть де-факто ігнорувати існування сусіда, віддавши перевагу іншим політичним векторам. З подальшим співіснуванням України та Республіки Білорусь та підписанням нових договорів, ми зможемо продовжити дослідження та встановити й порівняти тенденції білоруського вектору зовнішньої політики України в періоди правління кожного з Президентів України від 1991 до 2015 року.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/112_011. – 10/10/2012.
2. Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/112_692. – 10/10/2012.
3. Там само.
4. Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/112_004. – 10/10/2012.
5. Лукашенко поблагодарил Ющенко за підтримку на всіх рівнях. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://naviny.by/rubrics/politic/2009/01/21/ic_media_video_112_2692/. – 10/10/2012.
6. Минск излечился от аллергии на «оранжевый» Киев. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://naviny.by/rubrics/politic/2009/01/20/ic_articles_112_160851/. – 10/10/2012.
7. Беларусь и Украина будут создавать новые совместные предприятия. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://naviny.by/rubrics/economic/2009/06/12/ic_news_113_312861/. – 10/10/2012.
8. В Минск прибыла делегация Верховной рады Украины. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://naviny.by/rubrics/politic/2009/06/29/ic_news_112_313683/. – 10/10/2012.
9. "Отношения Беларуси и Украины напрягают некоторых руководителей в других государствах". – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://news.tut.by/politics/151735.html>. – 10/10/2012.
10. Янукович и Лукашенко покумекали, как утереть Европе нос. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://for-ua.com/politics/2010/04/29/154443.html>. – 10/10/2012;
11. Янукович як двигун Лукашенка в Європу. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://www.bbc.co.uk/ukrainian/world/2010/04/100429_yanuk_belarus_sp.shtml. – 10/10/2012.
12. «М'яка сила» України в Білорусі. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://glavcom.ua/articles/5160.html>. – 10/10/2012.
13. Крет Р. М. Білорусь і Україна в реаліях східної політики ЄС. // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. – Випуск 9. – 2010. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/slv/2010_9/st21.pdf. – 10/10/2012.
14. О торгово-экономическом сотрудничестве Республики Беларусь и Украины. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://ukraine.mfa.gov.by/rus/relations/trade/>. – 10/10/2012.
15. О состоянии торгово-экономического сотрудничества Украины с Республикой Беларусь за январь – февраль 2012 года. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://www.belarus.mfa.gov.ua/belarus/ru/1055.htm>. – 10/10/2012.

УДК 947.084.3/.6(477.6):364

БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ У ДОНБАСІ В ПЕРІОД 20-Х РОКІВ ХХ СТ.: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Ю.Р. Остроушко, І.І. Мартинчук

Резюме. Становище безпритульних дітей післявоєнного періоду 20-х рр. ХХ ст. постає сумною сторінкою нашої історії. У той же час важливо дослідити та виявити основні заходи у боротьбі з цим явищем, які можуть слугувати взірцем для прийдешніх поколінь. Не достатньо приділяється уваги висвітленню регіональної специфіки становища молодого покоління даного періоду, зокрема на території одного з найважливіших стратегічному відношенні регіонів України – Донбасу. Саме аналіз документальної бази регіону допоможе відтворити недостаючі сторінки історії і в поєднанні з загальнодержавними процесами відновити картину подій.

Ключові слова: безпритульні, Донбас, соціальна допомога, голод, дитячі будинки.

Проблема дитячої безпритульності та бездоглядності не являється новою для сучасного середовища української нації. В умовах трансформації суспільства поширюються негативні тенденції в основних сферах життєдіяльності найбільш соціально незахищених категорій населення. В першу чергу це торкається дітей та